

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

Odvojiti historiju od mita: Razgovor, III (1993)

Ivo Banac

LIFSCHULTZ: Među mnogima koji su protiv bilo kakave vojne akcije protiv beogradskog režima je i Misha Glenny, dopisnik BBC-a za Istočnu Evropu. U svom uvodniku u New York Timesu iz aprila 1992, na primjer, on tvrdi da "za nas koji živimo i radimo na Balkanu, stvari izgledaju malo drugačije. Znamo da je bombardovanje Srba pokrenuti more krvi u kojem je se Jugoistočna Evropa utopiti." Kao neko ko se dugo bavio odnosima na Balkanu, kako objašnjavate Glennyjevu poziciju (i općenito pogled na konflikt u njegovoj knjizi *Pad Jugoslavije*). Glenny takođe zagovara mišljenje da je „jedino Vance-Owenov plan prepoznao kompleksnost situacije.“ Kako vi gledate na Glennyjevu ocjenu?

BANAC: G. Glenny nije naročito pouzdan izvještač o sukobu na Balkanu. To je zato što se on najprije drži vanjštine i nikada ne ide dublje. On istinski vjeruje u sve te mitove o balkanskom divljaštvu i misli da Milošević ima načina da odoli dobro usmijerenom udaru. On tvrdi, na primjer, da ako bi Srbija bila napadnuta ona bi proširila rat na Kosovo. Ali, Srbija već ratuje na Kosovu. To je tih rat, očajnički rat, no ipak to je rat. Ovaj rat se ne može riješiti pukim pregovaranjem. Svakako to ne može riješiti Milošević.

Glenny je predstavnik svih onih dobrih sljedbenika građanskog prava kojima je otpor nacionalnoj nejednakosti odvratniji od samih njenih uzroka. Vrijeme neće donijeti rješenja. Jedino je borba protiv srpske agresije promijeniti stanje na balkanskom poprištu. Vance-Owenov plan nije zamjena za poraz Miloševića i Karadžića, niti ovaj plan razrješava neki posebno složene probleme. On je stvorio neke probleme time što je namamio „vlasnike“ nacionalnih pokrajina da potpuno preuzmu svoje mini-države. Ali to nije njegova prednost.

ALI: Već smo se dotakli teme o ponovnom izbijanju nacionalizma u bivšoj Jugoslaviji i Istočnoj Evropi kao post-komunističkom fenomenu. Razgovarali smo o tome kako ovo nije fenomen koji je odjednom nastao nakon komunizma, već je on oduvijek bio tu—potiskivan, suzbijan, zabranjivan—a oblici koje on sada poprima možda su dijelom proizigli iz načina na koje je nacionalizam potiskivan i suzbijan, lišen mogućnosti slobodnog izražavanja unutar političkog sistema tog vremena. Da se vratimo na tu raspravu, kako biste definirali ili analizirali taj cjelokupan fenomen širom Istočne i Centralne Europe kojem svjedočimo nakon sloma komunističkih država? Hobsbawm, na primjer, pravi razliku između projekta nacionalizma u devetnaestom i u ranom dvadesetom stoljeću, onog u antikolonijalističkim pokretima u Africi i Aziji, i ove vrste nacionalizma kojeg sada vidimo, pogotovo u Istočnoj Evropi a i u drugim dijelovima svijeta.

Prema Hobsbawmu, ranija vrsta nacionalizma tražila je da se prošire ljudski socijalni, politički i kulturni elementi; uključivala je razlike etnicitete, razlike regionalne, lokalne, lingvističke razlike unutar, takođe, šire nacije. Taj specifični nacionalizam imao je projekat, program, široku viziju; gradio je određenu vrstu države. (Da li je uspio ili ne, naravno, druga je stvar). S druge strane, nacionalizam koji gledamo danas je isključiv, oštije traži da razdvoji „nas“ od „njih“, gotovo u potpunosti je usredostavljen na etnicitet, rasu, jezik i stoga ne sadrži većini, obuhvatniji ideološki, filozofski ili politički projekt. Koji je Vaš odgovor na Hobsbawmov stav?

BANAC: Prvo, smatram da je Eric Hobsbawm slabo pripremljen da se bavi ovom specifičnom temom jer on nacionalizam vidi u biti kao osvetu društva zbog propasti socijalizma u Istočnoj Evropi. Onda ide predaleko u preispitivanju lenjinističkog projekta za nacionalno samoodređenje, koje on vidi kao iskonski grijeh komunističkog pokreta koji je ga je u biti doveo do vlastite propasti. Sve ovo je pogrešno. Lenjizam nije mogao uspjeti jer nije uzeo u obzir najvažniji problem Ruskog carstva, a to je kolektiv nejednakih nacija.

Drugo, postoji ideja o „efektu zamrzivača“, naime da je komunizam zamrznuo svaku raspravu o nacionalizmu u Rusiji od Revolucije 1917. godine a u Istočnoj Evropi, manje-više, od 1945. godine i sada se odjednom, sa slonom komunizma, vraćamo u 1939. ili 1917. godinu da budemo svjedoci povratka historije, i tako dalje i tako dalje. Postoje mnoge druge metafore koje su smisljene da se opiše navodno „oživljavanje“ nacionalizma. Ponavljam još jednom: nacionalno pitanje nikada nije nestalo ni u jednoj od ovih država osim što je raspravljanje pod nepovoljnim okolnostima, i u biti, unutar vladajuće komunističke partije.

Bilo mi je zanimljivo, na primjer, nešto što je govorio jedan učesnik iz Rusije na konferenciji na kojoj sam nedavno bio u Istanbulu. Po njegovom mišljenju (ponovo se vraćamo na Hobsbawma), u biti postoje dvije mogućnosti: s jedne strane, tu je Jefferson-ov nacionalizam, koji je konstruktivan, građanski nacionalizam, državni nacionalizam, lišen bilo kakvih etničkih predrasuda; s druge strane, tu je nacionalizam Adolfa Hitlera. Vidite, ovo je, naravno, velika vulgarizacija jer isključuje sve vrste pojave i mogućnosti između — uključujući i stvari koje su se dešavale u Sovjetskom Savezu za vrijeme Staljina, koji je pokazao da se može biti nacionalista pod etiketom proleterskog internacionalizma. Možeš prognati štavne nacionalne grupe u Centralnu Aziju pristožato jer iz nekog razloga misliš da podravaju tvoje ratne napore, bez obzira da li je to istina ili ne.

Dakle, nacionalno pitanje nije nestalo. Nije nestalo u Sovjetskom Savezu i, dakako, nepotrebno je reći, nije nestalo u Jugoslaviji ili u bilo kojoj multietničkoj državi u Istočnoj Evropi, dok ni u onima koje su bile jednonacionalne. Postojao je problem sovjetske hegemonije u zemljama poput Poljske, na primjer, pa je nemoguće zaboraviti do kojeg stupnja je taj utjecaj bio opresivan sa stanovišta samog sistema koji je bio nepopravljiv.

Kao treći poent, volio bih uvesti jedan možda malo razumniji način gledanja na nacionalizam, koji je za mene uvijek ideologija. Ovo je vrlo važno, jer pod izrazom nacionalizam Hobsbawm podrazumijeva, nesuvršeno, štavni niz potpuno različitih fenomena. Za njega je to politički pokret, ideologija, građanski projekt, identitet — sve te stvari koje nisu nužno iste. Nacionalizam jeste ideologija i, stvari, izrazito prilagodljiva ideologija za razliku od, recimo, socijalizma, koji ima jednu osnovnu, vrstu i jasnu strukturu. Nacionalizam je prilagodljiv, a prilagođava se intelektualnim interesima centra. (Ovdje ponovo dolazimo na pitanje centra i periferije). On odražava osnovne intelektualne interese u bilo kojem historijskom razdoblju; on ne može poprimiti obilježja određenog historijskog vremena u nekom drugom periodu. Mislim da je nacionalizam u Evropi, u svojim različitim manifestacijama, odražavao štavni niz intelektualnih promjena u Evropi.

Na primjer, postoji nacionalizam perioda prosvjetiteljstva, Francuske revolucije, vremena romantizma, postojao je nacionalizam pozitivist?kog perioda krajem devetnaestog stolje?a – integralni nacionalizam, posebno nepoželjan oblik koji je imao mnoge štetne posljedice u Isto?noj Evropi. Integralni nacionalizam bio je nacionalni konflikt kao rat u kojem ?e slabija grupa neizbjježno trpiti gubitke. U toku me?uratnog perioda u Isto?noj Evropi dominiraju?a preokupacija bila je nacionalna nezavisnost. To donekle li?i na probleme iz perioda nakon 1989. godine. Onda imamo nacionalizam iz perioda fašizma i, tako?er, nacionalizam iz perioda socijalizma, komunizma.

U svakom od ovih slu?ajeva, ono što je bilo važno jeste to da je postoje?i oblik nacionalizma odražavao dominantne interese centra, iako s nekim izuzecima. Na primjer, rascjep u Evropi nakon Drugog svjetskog rata je stvorio dva centra, a to je bilo neobi?no. Sada se Evropa ponovo integrira, u osnovi oko zapadnevropskog centra. Imaju?i sve ovo na umu, s obzirom na prilagodljivu prirodu nacionalisti?ke ideologije, ne možete imati fašisti?ki tip nacionalizma u eri prosvjetiteljstva. Da bi se današnji isto?noevropski nacionalizmi pretvorili u fašisti?ke, potrebno bi bilo da do?e do promjena u Zapadnoj Evropi. Dakle, zabrinimo se zbog fašizma u Isto?noj Evropi kada g. Le Pen do?e na vlast u Francuskoj; brinite o tome kada jedan Solingen postane uobi?ajena pojava u Njema?koj ili Britaniji. Ekstremni, pomahnitali nacionalisti?ki pokreti još nisu—možda ne?e ni biti—zna?ajni u evropskoj politici. Ovo je tek prepostavka. Pa ipak, u nekim zemljama vidimo rastu?i politi?ki zna?aj ekstremnih nacionalisti?kih pokreta. Kada Šešelj dobije osamnaest posto glasova u Srbiji, to je vrlo opasan znak, jer je to prvi put u posljeratnoj Evropi da partija koja je fašisti?ka, po bilo ?ijoj definiciji, kontrolira gotovo jednu petinu bira?kog tijela. No mišljenja sam da ?ak i u situaciji izolacije u Srbiji politika ne?e krenuti smjerom koji bi bio u potpunom neskladu s razvojima u Zapadnoj Evropi. Mislim da je Srbija jedan izoliran slu?aj, slu?aj zemlje koja prolazi kroz golemu unutrašnju krizu. Ipak mislim da ovaj pokret ne može dugo opstati sve dok je to u suprotnosti s vladaju?im ideološkim strujama u Zapadnoj Evropi.

E, sad, da li ovo samo po sebi uliva neko povjerenje? To u svakom slu?aju ne zatvara mogu?nost ogromnog preokreta na rovitom podru?ju postkomunisti?ke Evrope – ekonomskog, politi?kog, ideološkog. No, prostor za optimizam postoji. Slijed doga?aja u bivšoj Jugoslaviji, uspostavljanje radikalnog šovinisti?kog režima u Srbiji, kao i rat koji je nametnut drugim nasljednicama Jugoslavije—takav fenomen se još nije desio nigdje drugo. Zato je to još jedan izoliran trend. Jelcin je mogao, slijede?i jednaku logiku, krenuti protiv drugih nasljednica Sovjetskog saveza, s istim argumentom: Rusi su u opasnosti u balti?kim državama, u Ukrajini, Kazahstanu, svuda! Moramo ih braniti; moramo stvoriti novu rusku državu; moramo ponovo okupiti ruske zemlje! Drugim rije?ima, ruska verzija Miloševi?evog programa. Ali, to se nije desilo.

ALI: Još nije. I nadajmo se da ne?e.

LIFSCHELTZ: Kako Vi, zapravo, karakterizirate Miloševi?a?

ALI: Kao primjer zastranjivanja?

BANAC: Da, Miloševi?ev fašizam je zastranjivanje.

LIFSCHELTZ: Ipak, u ideološkom pogledu, kako karakterizirati Miloševi?ev režim u Beogradu? Šešeljev pokret u Srbiji jasan je odraz fašisti?ke idologije. I Miloševi? i Šešelj stoje iza programa „etni?kog ?iš?enja“ i projekta „Velike Srbije“. Da li je beogradski režim fašisti?ka formacija koja podsje?a na Mussolinija, uz nekoliko tehni?kih pozajmica od nacista kad je rije? o „etni?koj

?istoti“ i ga?anju civila?

BANAC: Nisam mislio opravdati Miloševi?a kad sam Šešelja nazvao fašistom. Ima tvrdnji da Miloševi?ev režim li?i na rani Mussolinijev režim u Italiji. U stvari, ako se gleda na to što je mogu?e a što nije u Srbiji, mogu?e je ustvrditi da je i Miloševi?ev režim fašisti?ki režim. U Italiji, ranih dvadesetih godina, imali ste je zastupnike iz opozicije u parlamentu. Ptov njih je upotrebljen teror—na primjer, ubistvo Matteottija. Imali ste opozicionu štampu, što tako?er imate i u Srbiji, ali ona je marginalizirana—Vreme, Borba, Ekonomski politika itd. To su novine koje nisu široko ?itane i mislim da one nemaju nikakvog uticaja ponašanje na masa u Srbiji. Zna?i, možete imati džepove opozicije u odre?enim vrstama fašisti?kih režima. S bilo kojeg drugog gledišta, rekao bih da je Miloševi?ev režim jedan fašisti?ki režim. Da, to tvrdim. Ima mnogo ljudi koji ovome ne pridaju neki veliki zna?aj. Meni je to zna?ajno jer to nam pomaže da shvatimo društvenu prirodu ovog fenomena.

LIFSCHULTZ: Ali, Mussolini je imao i jedan ekonomski projekat, zar ne? Nije sasvim jasno kakav ekonomski projekat Miloševi?ev režim sprovodi.

BANAC: Da, to je istina, ne postoji nikakav ekvivalentan ekonomski projekat u Srbiji, bilo koje vrste. Ono što je zbunjuju?e u vezi s Miloševi?evim režimom jeste njegovo porijeklo, naravno, jer je on potekao iz ljuštture vladaju?eg Saveza komunista Srbije. No, bilo bi sasvim pogrešno re?i, kao što se to ?esto kaže, da je Miloševi? neka vrsta nazadnog boljševika. On to zacijelo nije. Ne postoji veza s njegovim porijeklom koja bi mi bila primjetljiva. Njegov sistem je jedna mješavina koja se još nije potpuno odredila, i možda je to namjerno tako, jer ostavlja sebi otvorene mnoge mogu?nosti. Ali ja mislim da je osnovni definiraju?i elemenat fašizam.

ALI: Biste li rekli da ovaj fašisti?ki elemenat u Srbiji danas odražava bilo kakvu vezu, u povijesnom smislu, s politi?kom strujom koju su ?etnici predstavljali u ranijem razdoblju vijeka?

BANAC: ?etnici su jedna zanimljiva grupa, ali ja ih baš ne bih nazvao fašistima, i to ne samo zato što su se pojavili u kontekstu otpora okupaciji Srbije. ?etnici su, u suštini, jedna predmoderna pojava, dok je fašizam moderna pojava. ?etnici su predmoderni u smislu da su bili kontinuitet oružanih skupina koje su djelovale u Makedoniji u periodu prije balkanskih ratova, u doba kada su sve zainteresovane susjedne države—Srbija, Gr?ka, Bugarska—nastojale da stvore vlastite pobunjeni?ke grupe u Makedoniji. Postojala je tradicija tog nepoliti?kog, nacionalisti?kog djelovanja u me?uratnoj Jugoslaviji, u kojoj je ?etni?ki pokret egzistirao u dva oblika: kao nezavisni klubovi pot pokroviteljstvom države i kao gerilske jedinice unutar Kraljevske jugoslavenske vojske, koje su potom vrlo lako podmla?ene nakon 1941. godine.

Ali u svemu tome ne vidite prisustvo bilo kakvih modernih politi?kih ideologija. Ono što vidite jeste srpski nacionalizam i, u toku Drugog svjetskog rata, program “etni?kog ?iš?enja”. Stevan Moljevi?, koji je bio jedan od ideologa ?etni?kog pokreta za vrijeme Drugog svjetskog rata, napisao je jedan dokument koji je vrlo zanimljiv sa stanovišta onog što se danas dešava. I on se htio riješiti Muslimana i Hrvata na svim podru?jima gdje ima Srba, htio je stvoriti mini Hrvatsku na ivicama jedne proširene Srbije kao neku vrstu kolonizovanog entiteta, i nešto ve?u Sloveniju u savezu sa Srbijom na sjeverozapadnim krajevima Jugoslavije. Moljevi?ev program se može lako zamijetiti u idejama Miloševi?a, Šešelja ili drugih ideologa srpskog nacionalizma osamdesetih i devedesetih godina. Dakle, tu ima kontinuiteta. No, uprkos tome, ?etnici su jedna prastara pojava na Balkanu—oružana skupina koja ima korijene u hajdu?kom pokretu za osmanskog vremena.

ALI: Jedan od razloga zašto sam to uveo u razgovor jesta taj što postoji tendencija na svima stranama da jedni druge definiraju izrazima koji prizivaju naprijatnu istorijsku prošlost. Hrvati govore o Srbima kao ?etnicima, dok Srbi koriste opšti izraz, ustaše, da opišu sve Hrvate (a obje te strane zovu Muslimane mudžahedinima, terminom koji je u novijoj upotrebi u diskursu na Zapadu). Kako objašnjavate oživljavanje ove vrste retorike? Je li to jeftina manipulativna propaganda koja nema nikakve veze sa stvarnoš?u na terenu?

BANAC: Tužno je da se rije? “?etnik” više ne smatra pogrdnom u Srbiji. Ve? postoje pravi ?etni?ki odredi, sa svim obilježjima. Vrlo je zanimljivo analizirati tu ikonografiju. Na primjer, brada, koja je u seoskoj kulturi Srbije oznaka žalosti: neko umre i ?ovjek se ne brije. To je nešto što se dešavalo u vremenu rata i u vremenu žalosti. Zatim šubara, obi?no sa simbolima mrtva?ke glave i ukršenih kostiju, s natpisom poput “Za kralja i otadžbinu”, i tako dalje. To je nešto što upu?uje na predmoderne oblike svijesti. Ustaše su, s druge strane, imale elemenat ovog balkanskog primitivizma, ali oni su bili i moderan pokret u smislu da su bili fašisti?ki pokret. Te dvije grupe su, dakle, bile razli?ite po svom porijeklu iako zapravo u svakodnevnim susretima za vrijeme Drugog svjetskog rata one nisu bile toliko razli?ite—vrlo sli?ni metodi, vrlo sli?ne vrste organizacijskih oblika i ponašanja.

ALI: Kakvi su snaga i zna?aj ustaškog elementa u Hrvatskoj sada?

BANAC: Formalno nikakvi, ali postoji izvjesna nostalgija za njim koju smatram izuzetno neprijatnom i opasnom. Postoji izvjestan zastoj u kriti?kom ?itanju tog perioda koji je nanio ogromnu štetu Hrvatskoj. Nije pretjerivanje ustvrditi da je legitimitet hrvatske države dobrano kompromotovan upravo stoga što je sama ideja hrvatske države nakon 1945. nužno percepisana kao neminovno oživljavanje ustaškog iskustva u Drugom svjetskom ratu. Zato me veoma uzinemirava kad vidim ove grafite po Hrvatskoj koji u suštini glorificiraju fašisti?ku diktaturu Ante Paveli?a iz ?etrdesetih godina, ili kad vidim da neke hrvatske jedinice u Bosni i Hercegovini nose imena ustaških zapovjednika iz Drugog svjetskog rata. Mislim da je to vrlo negativan i samoporažavaju?i razvoj. S druge strane, razlog zašto se to dešava jeste što je to upravo u kontekstu srpske agresije, a tako?er i kao odgovor srpskoj pri?i da su svi Hrvati, zapravo, ustaše. Ima to jedan element busanja u prsa koji to preokre?e, s rije?ima: “Oni ho?e da nas zovu ustašama. Dakle, mi smo to. Bogami, mi jesmo ustaše!” To je infantilno, to je opasno, i mislim da nije dovoljno u?injeno da se s tim prekine.

LIFSCHULTZ: U kojem omjeru se hrvatsko stanovništvo izdvaja od ovoga, i pravi razlike?

BANAC: Velika ve?ina. Stranke koje naglašavaju ove simbole su na politi?koj margini.

LIFSCHULTZ: U svjetlu naše ranije diskusije o prirodi Miloševi?evog režima u Srbiji, kako biste okarakterizirali Tu?manov režim? Šta biste rekli da je projekat tog režima i snaga koje ga podržavaju?

BANAC: Prvo, Ustav, koji još važi, daje pretjerane ovlasti predsjedniku i, uz to, uloga parlamenta je ograni?ena i svedena na statiranje u politi?kom sistemu. To je upravo ono što je Jelcin predložio za Rusiju i to je izuzetno sumnjiv prijedlog koji se može braniti jedino u svjetlu prirode trenutnog ruskog parlamenta. Nadam se da ?e u Rusiji dobiti bolji parlament i ograni?iti ovlasti predsjednika. Upravo je to formula koju bio volio vidjeti primjenjenu i u Hrvatskoj.

Bez obzira na sve loše strane Tu?manove vlade, Hrvatska nije diktatura niti država u kojoj se gra?anske slobode sistematski ukidaju. Mislim da Hrvatska ima mnogo problema. Sadašnja vlast

pokušava monopolizirati politiku scenu, ali, s druge strane, tome se ljudi u dobroj mjeri uspješno opiru. Izbori za lokalnu vlast februara 1993. pokazuju velik gubitak uticaja od strane vladajućeg HDZ-a. Na mnogim lokalitetima, uključujući tri najvažnija grada s izuzetkom Zagreba, opozicija je pobijedila. Došlo je do prave mobilizacije od strane opozicije, koja je djelovala na zakonskim i ustavnim temeljima. Nije bilo pokušaja suprotstavljanja slabostima vlade na protivustavnoj razini—što je dobro, bez obzira na injenicu da bismo željeli da je opozicija bila uspješnija po trenutnim pravilima igre. Mislim da ne treba da se brinemo za jačanje demokratskih institucija u Hrvatskoj, pod uslovom da ne dove do porasta desnarskih snaga. To je, naravno, realna mogućnost. Snaga desnice je biti određena vrlo, vrlo lošom situacijom na frontovima i injenicom da je Hrvatska u stvarnoj opasnosti da ne izgubi značajne dijelove svog teritorija—što je ironično, upravo zbog njene politike u Bosni i Hercegovini. Jer ovdje je na djelu jedna analogija: podržavajući hrvatsko polaganje prava na “hrvatske” regije u Bosni, hrvatska vlada očekuje srpsko polaganje prava na “srpske” regije u Hrvatskoj.

To je, dakle, jedna opasna i vrlo zabrinjavajuća situacija. Ali ni u kom slučaju toliko opasna kao što izgleda u mnogim izvještajima o Hrvatskoj. Ekonomski situacija je vrlo teška: proizvodnja se prepolovila u odnosu na onu prije rata; izgubljena su tržišta; integracija sa Zapadnom Evropom nije ostvarena; postoji određen embargo, takođe, protiv Hrvatske. No ja mislim da se sve ove teškoće mogu prevazići kad bi se mogao postići trajni mir i, s njim, kad bi došlo do opadanja uticaja HDZ-a, što je neizbjegno s obzirom na rascjepkanost te stranke na nekoliko frakcija.

ALI: Mislite li da ljudi, na primjer Jelena Lovrić, pretjeruju kad kažu da su neki elementi među hrvatskim nacionalistima isti kao Milošević, da su, u izvjesnom smislu, pozdravili pojavu te vrste ekstremnog srpskog nacionalizma koji smo danas svjedoci jer im je pružio opravdanje da osiguraju svoj vlastiti projekat. Ona posebno pominje Bosnu i Hercegovinu kada govori o tome da su Milošević i Tuđman u suglasju oko titavog niza stvari, bilo prečutno, bilo otvoreno. “Podjela Bosne i Hercegovine bila je predmet”, kaže ona, “njihovog najdubljeg međusobnog razumijevanja”.

BANAC: Problem baš s tom tvrdnjom jeste što ona ne uzima u obzir hronologiju. Milošević je bio etablirana politička injenica 1987. godine. Upravo u tome vremenu su počinjene mnoge greške—i to ne samo od strane Zapada nego i od komunističkog vojskstva Slovenije i Hrvatske. Nedavno sam o tome raspravljaо s jednim Albancem koji je bio “diferenciran” 1991. godine, što znači da je on u suštini maknut s položaja nastavnika jer nije pristao uz novu prosrpsku liniju u Savezu komunista Kosova. A koje su greške počinila vojskstva Slovenije i Hrvatske—a rekao bih i vojskstva Bosne i Hercegovine i Makedonije? Ona nisu iskoristila Titov Ustav iz 1974, koji se mogao promijeniti jedino uz svačiju saglasnost. Svi oni su bili toliko zaplašeni fenomenom srpskog nacionalizma pod Miloševićem vojskstvom da su mu popuštali. U stvari, svako je popuštao Miloševiću. Bili su spremni da mu daju odriješene ruke za reintegraciju Kosova i Vojvodine u Srbiju—i to su učinili neki od najboljih ljudi na jugoslavenskoj političkoj sceni! Neke od najgorih stvari na Kosovu napravljene su dok je Janez Drnovšek bio predsjednik kolektivnog predsjedništva a Ane Marković predsjednik vlade Jugoslavije. Marković je bio taj koji se sastajao s Miloševićem 1989., u vrijeme kad se Milošević spremao dati novi ustav Srbiji. Svi su oni bili ubijeni da ako se pitanje Kosova riješi po Miloševićevoj volji, on će prestati. Ali, to se nije desilo. Milošević je pojavio pritisak, okrenuo se na Crnu Goru, te otvoreno pokazao kako želi srušiti ne samo Bosni i Hercegovinu nego i Hrvatsku i Sloveniju. I dok se to dešavalo, takozvanim hrvatskim nacionalistima Tuđmanovog tipa nije bilo dopušteno da učestvuju u bilo kakvom političkom dijalogu. Oni su se pojavili upravo stoga jer se hrvatsko društvo osjetilo izuzetno ugroženim od Miloševića, a pitanje izbora u Hrvatskoj 1990. bilo je upravo pitanje šta uraditi da bi se izbjegao smrtonosni zagrljaj

Miloševićeve politike. Tuđman je u početku nastojao razriješiti ove dileme tako što je iznio prijedlog o konfederaciji. Može se raspravljati o tome da li je nezavisnost bila njegov cilj cijelo vrijeme, ali ne smijemo potcijeniti popularnost tog zahtjeva u hrvatskom društvu—pogotovo u svjetlu Miloševića. No ja mislim da nije pravilno izjednačavati fenomen Miloševića s vrstom odbrambenog mehanizma koji se razvio u Sloveniji i Hrvatskoj da bi mu se oduprijelo. Ne, Milošević je bio taj koji je bio aktivna sila; svi drugi su cijelo vrijeme reagirali na njega. A to se još i sada dešava.

LIFSCHULTZ: Slovenici i hrvatski komunisti su napustili Partiju na posljednjem kongresu 1990. godine. Zar nisu još i u toj fazi mogli pokušati da se očuva Ustav iz 1974?

BANAC: Ne, tad je taj ustav već bio mrtvo slovo. Taj kongres je označio kraj Partije. Tad je već bilo prekasno. Bilo je vrijeme kad se Milošević mogao zaustaviti, upravo po pitanju Kosova. A hrvatski i slovenici komunisti su bili ti koji su izdali Kosovo.

LIFSCHULTZ: Konačno, sada kad se Jugoslavija raspala, kako ocjenjujete ekonomske izglede zemalja nasljednica? Hoće li drastično sužavanje nacionalnog tržišta i obazriva Evropska zajednica zabrinuta zbog uvoza jeftine robe iz zemalja s niskim nadnicama dovesti do toga da te nove države budu gurnute na ekonomsku periferiju? Drugim riječima, je li Slavoj Žižek u pravu kad kaže da se nove države možda neće moći probiti u redove onih kojima je dozvoljeno da uču “unutra”, za razliku od onih koje su osuđene da ostanu “vani”, poput većine zemalja Trećeg svijeta, na primjer?

BANAC: Ekonomski izgledi zemalja nasljednica su loši. To je sasvim izvjesno. Dosta zavisi od spremnosti Zapadne Evrope da investira i integrira ove zemlje. To bi bilo teško i pod najboljim uslovima zbog konkurenkcije, ne samo među zemljama nasljednicama Jugoslavije nego i svim drugim bivšim komunističkim zemljama Istične Evrope. Ko da zamjeri zapadnim ulagajima ako se usmjere ka stabilnim zemljama poput Mađarske, Češke republike, možda i Poljske? U toj konkurenkciji potrebno je ispoljiti određenu naklonost prema zapadnim interesima, a to je, između ostalog, i političko pitanje—sposobnost da se stvari stabilna država, država koja će prihvatiti pravila igre Zapadne Evrope. Oni koji u tome uspiju imaju budućnost; oni koji misle da mogu slijediti neki posebni, “treći” put, vrlo lako će ući u izolaciju i autarhiju, što nije nikakvo rješenje. Dakle, tu će doći do neke vrste prirodnog odabiranja.

Mislim da je Slovenija preduzela nekoliko koraka koji su je stavili u najpovoljniji položaj među svim državama nasljednicama Jugoslavije. Žižekov komentar je, naravno, vjerovatno više metaforičan nego realan, iako ja ne potcenjujem probleme Slovenije. Hrvatska, s druge strane, ima ogromne probleme jer je ona postala tri otoka, zapravo. Ona ima nesigurnu geografiju još i u najboljim uvjetima, a ta je sada još više ugrožena činjenicom da je jedinstvo države u suštini presjećeno na dva veoma važna područja. Dalmacija je postala otokom, a veze između sjeverozapadne Hrvatske i Slavonije su u ovom trenutku vrlo slabe. Za Hrvatsku je bitno da povrati okupirane teritorije. To će biti izuzetno teško. Ja ne vidim nikakvo ozbiljno nastojanje od strane Evropske zajednice, Ujedinjenih nacija i drugih koji su umiješani da se Hrvatskoj pruži realna prilika za reintegraciju, uprkos činjenice što postoje neki pokušaji Srba na okupiranim teritorijama da izbjegnu iz izolacije tako što bi napravili lokalne nagodbe s hrvatskim vlastima—a to je nešto što stalno ometaju ekstremnije snage na okupiranim teritorijama. To je, dakle, pitanje od kojeg u velikoj mjeri zavisi budućnost Hrvatske. Ako se želi marginalizirati Hrvatsku, najbolji način da se to uradi jeste da joj se uskrati svaka prilika reintegracije s okupiranim teritorijama. I bojam se da se to u određenoj mjeri događa; na Zapadu postoje snage kojima je odvajanje ovih područja od Hrvatske dugoročan projekat. To je izuzetno opasno i to pomaže samo najreakcionarnijim snagama

u Hrvatskoj u ovom trenutku.

LIFSCHULTZ: Ova situacija je, naravno, sli?na onoj u samoj Bosni.

BANAC: Apsolutno. Mislim da je to jedan od razloga zašto je bosanska politika najkontroverznej i najakutnije unutrašnje pitanje danas u Hrvatskoj. Stav koji ?ovjek zauzme o bosanskoj politici Hrvatske u dobroj mjeri ?e odrediti njegove poglede o dalnjem razvoju Hrvatske.

ALI: Da li bi, onda, najbolji korak naprijed zapravo bio vojni poraz srpske varijante fašizma u Srbiji? I u Njema?koj i u Italiji, jedino je vojni poraz dokraj?io fašizam.

BANAC: Vojni poraz Srbije bio bi dobrodošao ne samo za sve one koji trpe srpsku agresiju nego i za Srbiju. Me?utim, jedna stvar koju ne bi trebalo priželjkivati jeste potpuni slom Srbije jer bi to porodilo neprirodne apetite u susjedstvu, uklju?iju?i Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Ono što bi bilo poželjno jeste jedna “normalna“ Srbija koja bi odustala od svojih imperijalnih ambicija, ne samo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini nego tako?er i na Kosovu i u Vojvodini. No to je veoma nerealna i teško ostvariva želja, nešto što je u ovom trenutku potpuno neprihvatljivo ne samo Miloševi?u i onima koji su desno od njega ve? i onim snagama u Srbiji za koje se smatra da razumiju zapadne stavove. Jedna stvar koja ih sve ujedinjuje jeste shvatanje da Srbija ne može opstati ako ne ostvari integraciju sa zajednicama preko rijeka Drine i Save. To uvjerenje je zajedni?ko cijelom nizu politi?kih stranaka, s vrlo malo izuzetaka. Oni koji mu se odupiru jesu najpozitivnije snage u Srbiji, a one su i najizoliranije snage u Srbiji. Dakle, na kraju, mislim da je vojni poraz Srbije jedini izlaz.

ALI: Kona?no, da se vratimo na temu s kojom smo i po?eli—temu “divljeg“ Balkana uopšte i Bosne i Hercegovine kao zemlje zahva?ene hiljadugodišnjom mržnjom u krvoproli?em—pa da Vas zapitam o Ivi Andru?u, proslavljenom piscu Jugoslavije. On je odnedavno oživljen kao svjedok besmislenog divljaštva Bosne i to od strane nekih od onih koji mrko upozoravaju protiv davanja pomo?i Bosancima. Izme?u ostalih, navode se i odlomci iz djela Alekse Djilasa, sina Milovana Djilasa, i to sasvim nedavno u pismu New York Timesu, 16. aprila 1993, koji ho?e pokazati da su narodi Bosne zadojeni jednom organskom mržnjom—mržnjom s kojom kao da su ro?eni ili koji upijaju iz tla kojim hode, zraka kojeg udišu. Koliko se djela Ive Andri?a, Nobelovog laureata, mogu tuma?iti ovakvim antiintelektualnim, misti?nim stvarima?

BANAC: Mislim da na Balkanu nema kontroverzije li?nosti od Ive Andri?a. To je ?ovjek koji poti?e iz hrvatske zajednice u Bosni; ni jedan pisac nije pisao pozitivnje o bosanskim franjevcima od Ive Andri?a. U književnost je ušao kao jedan od pisaca u antologiji Mlada hrvatska lirika, objavljenoj 1914. godine. U to doba on je o sebi još mislio kao o Hrvatu, no pripadao je Jugoslavenskoj nacionalnoj omladini, posebno Mladoj Bosni, i zbog toga su ga austrougarske vlasti uhapsile za vrijeme Prvog svjetskog rata. Zatim je, u me?uratnoj Jugoslaviji, našao sebe. Jeden bosanski Hrvat, koji je bio ministar u jugoslovenskoj vladi nakon Prvog svjetskog rata, bio mu je mentor. Andri? je ušao u diplomatsku službu i, tridesetih godina, postao u dobroj mjeri fašisti?ki simpatizer. Njegovi politi?ki ?lanci u ?asopisu XX vek opravdavale su stvari poput Minhenskog sporazuma, i tako dalje (pisao je pod pseudonomom Patrius). Bio je jugoslovenski poslanik u Berlinu za vrijeme potpisivanja Trojnog pakta, i ako se pažljivo pogledaju fotografije s potpisivanja Pakta u Be?u, iza Ribbentropa i Cincar-Markovi?a, vidi se silueta Ive Andri?a. Za vrijeme rata bio je u okupiranom Beogradu. Nije sudjelovao ni u kakvim politi?kim aktivnostima u to vrijeme. Pozvan je da se pridruži ?etnicima, ali se, što mu služi na ?ast, tome odupro. I upravo je u tom periodu okupacije napisao svoje glavne romane, Na Drini ?upriju, Travni?ku hroniku, i

zapo?eo neke druge.

Poslije rata, jugoslovenskom komunisti?kom režimu bila je potrebna kulturna ikona i tu su bila, zapravo, dva kandidata. Jedan je bio Andri?, politi?ki kompromitovan u me?uratnom periodu i stoga vrlo ranjiv i upravo stoga dobrodošao. Drugi je bio Miroslav Krleža, koji je bio komunista od 1919, ali on je imao dva problema. Bio je u sukobu s Partijom od 1937. i istjeran je 1939. godine. Bio je kriti?ar staljinizma, ali ne otvoreni, i nije u?estvovao u partizanskom otporu. Drugi Krležin problem bio je taj što je on bio u potpunosti previše Hrvat—njegove teme su hrvatske teme, teme kulturnog otu?enja u centralnoj Evropi, opsjednutost s habsburškim naslje?em, opsjednutost marginalnoš?u i tako dalje. To se nije uklapalo u vrstu jugoslovenske sinteze koja je trebala režimu 1945. godine. Tako su se odlu?ili za Andri?a i vrlo brzo su ga stavili na sam vrh socijalisti?kog kulturnog establišmenta, što se završilo njegovim ulaskom u Partiju vrlo brzo poslije rata. On je postao prvi predsjednik Saveza književnika Jugoslavije, i tako dalje. Uvijek je bio politi?ki konformist iako nije imao apsolutno ni?eg zajedni?kog s komunisti?kom ideologijom. Ako ?itate njegove dnevниke i sje?anja, vidite to savršeno jasno.

Andri? je imao jedan problem koji omogu?uje da ga se zloupotrijebi u sadašnjoj situaciji u Bosni. On je video osmanski period—i muslimansku zajednicu, kao posljedicu osmanskog perioda—kao jedan posebno negativan element u istoriji Bosne i Hercegovine. Njegova doktorska disertacija, koju je odbranio na Univerzitetu u Grazu 1924. i koja je objavljena uskoro nakon Titove smrti, 1982, eksplicitan je antimuslimanski dokumenat. Tek sam nedavno postao svjestan debate o romanu Na Drini ?uprija u emigrantskim publikacijama bosanskih Muslimana iz šezdesetih godina, nakon Andri?evog dobijanja Nobelove nagrade. ?uvenu dramati?nu scenu nabijanja na kolac srpskog hajduka od strane “Turaka” u romanu Muslimani vide kao komentar na cijeli osmanski period, zapravo kao na muslimansko prisustvo u Bosni i Hercegovini. Shvatanje da je Bosna tamni vilajet, zemlja mržnje, i tako to, jest nešto što je u skladu s Andri?evom njegovom mentalnom konstitucijom—on nije bio vrlo sretan ?ovjek niti optimista—ali je u skladu i s njegovom vizijom Bosne i Hercegovine, što onda opravdava sva ova shvatanja o neskladu u Bosni i Hercegovini. I tako je, možda, jedan od najzna?ajnijih pisaca iz zemlje Bosne posthumno postao nadahnu?e onima koji ju ruše. Njegovi pogledi postali su teza—promovirana, izme?u ostalih, od strane Roberta D. Kaplana [autora knjige Balkanski duhovi: putovanje kroz povijest]—da su narodi Bosne, Srbi, Hrvati, Muslimani, najve?i mrzitelji što postoje. To su banalne poluistinte. Ne postoji nikakav razlog da se vjeruje kako baš u ovom dijeli?u svijeta postoji neka posebna koncentracija mržnje. Ljudska bi?a su ljudska bi?a svuda.

Prevod: Omer Hadžiselimovi? i Selma Mehmedi? – © 2010 Omer Hadžiselimovi? i Selma Mehmedi?

Napomena urednik?: Ovaj intervju je prvobitno objavljen u knjizi Zašto Bosna? Koju su uredili Rabia Ali and Lawrence Lifschultz (Stony Creek, Conn: Pamphleteer’s Press, 1993). Zahvaljujemo se Ivi Bancu na dozvoli da objavimo ovaj i danas aktuelan tekst.

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.

